

**MA’NAVIY – MA’RIFIY MASALALAR TALQINIDA KICHIK ODAM
OBRAZINING AHAMIYATI**
(Sobir O’narning “Tarvuz” hikoyasi misolida)

Tursinova Nodira Komiljon qizi

Guliston Davlat Universiteti

Lingvistika: O’zbek tili yo’nalishi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada istiqlol davri o’zbek adabiyoti hikoyachiligida Kichik odam obrazlari (dehqon, hunarmand, sartarosh, ko’cha tozalovchilari...)ning vazifasi haqida bilib olamiz. Ya’ni shu kabi obrazlar qalbida bugungi kunda yo’qolib ketayotgan odamiylik, mehr-oqibat kabi nekbin tuyg’ular jo bo’lganiga amin bo’lamiz. Chinakam baxt boylukda emas, samimiy tuyg’ular hukm surgan yaqinlar davrasida ekanligiga yana bir bor ishonch hosil qilamiz. Moddiylik ortidan quvib, ushbu haqiqatni unutib qo’yayotganimiz uchun istiqlol davriga kelib adabiyotshunoslar Kichik odam obrazini bosh qahramon darajasiga ko’targan bo’lsa ajab emas.

Kalit so’zlar: Kichik odam, Katta odam, obraz, ma’naviyat, nekbin tuyg’ular

Аннотация. В этой статье мы узнаем о функциях персонажей Маленького человека (фермера, ремесленника, парикмахера, дворника...) узбекской литературы периода независимости. То есть мы можем быть уверены, что в сердцах таких образов есть оптимистические чувства, такие как человечность и доброта, которые сегодня исчезают. Еще раз убеждаемся, что настоящее счастье не в богатстве, а в кругу близких, где преобладают искренние чувства. Неудивительно, что ко времени обретения независимости литературоведы возвели образ Маленького человека на уровень главного героя, так как мы гонимся за материальными вещами и забываем об этом факте.

Ключевые слова. Маленький человек, Большой человек, образ, духовность, оптимистические чувства

Annotation. In this article, we will learn about the functions of the characters of the Little Man (farmer, craftsman, hairdresser, janitor...) in the narrative of Uzbek literature of the period of independence. That is, we can be sure that there are optimistic feelings in the hearts of such images, such as humanity and kindness, which are disappearing today. Once again we are convinced that real happiness is not in wealth, but in the circle of loved ones, where sincere feelings prevail. It is not surprising that by the time of independence, literary critics have elevated the image of the Little Man to the level of the protagonist, since we are chasing after material things and forget about this fact.

Key words: Little man, Big man, image, spirituality, optimistic feelings.

KIRISH

Istiqlol davriga kelib xalq hayotini turg'unlik ma'lum bir darajada tark etib, o'z o'rnini sezilarli ravishda rivojlanishga bo'shatib berdi. Insonlar hayotida o'qish, intilish, tadbirkorlik kabi tushunchalar asosiy o'rinni egallay boshladi. Shubhasiz, bu quvonarli hol. “Guruch kurmaksiz bo'lmaydi”,- deganlaridek, jamiyatimizda katta bir mavqega ega bo'lgan, ammo ma'lum bir marrani zabt etgandan so'ng, asli kelib chiqqanini unutgan, insoniylikdan yiroq insonlar ham yo'q emas. Bu kabi insonlarni topganlaridan, yo'qotgan narsalari ortiqroq ekanliklarini biz kitobxonlarga uqtirish uchun, “inson ruhining muhandislari”¹ kichik odam obrazidan unumli ravishda foydalanadilar. Ushbu obraz asarlarda, asosan, odamiylikni, asl insonlarga xos bo'lgan ma'naviyatni bayroq qilib ko'targan holda tasvirlanmoqda.

METOD VA METODOLOGIYASI

Ma'naviy – marifiy masalalar talqinida ayrim ijodkorlar Kichik odam obrazidan na'muna sifatida foydalangan bo'lsa, yana kimlardir ularning zabun holini ko'rsatgan holda insoniy tuyg'ularni himoyasiga otlantiradi. Jumladan, Zulfiya Qurolboy qizining “Xoliq amaki” hikoyasini o'qir ekansiz, Xoliq amaki singari insonlarni himoya qilgingiz, ularning haq – huquqlari uchun kurashgingiz keladi. Xoliq amakini yuziga tushgan tarsaki sizning g'ururingiz, oriyatingiz, kattalarga nisbatan hurmat saqlab kelgan vijdoningizga zarba beradi. Og'riqdan to'lg'ongan yurak, tanangizni boshqarib kelayotgan aqlga o'z ta'sirini o'tkaza boshlaydi. Bizningcha, adiba Zulfiya Qurolboy qizining ushbu hikoyada ijobiy fazilatlar egasi kichik odam obrazini aynan shunday, ya'ni boshqalar oldida ojiz qilib tasvirlashdan maqsad ham shu bo'lgan.

Yana bir ijodkorlar “Odobni beodobdan o'rgan” maqolidan unumli foydalanib, Kichik odam obrazlarining axloqsiz vakillarini qalamga oladi. Sh. Bo'tayevning “Sho'rodan qolgan odamlar” qissasi, A. Yo'ldoshevning “So'qir”, Sobir O'narning “Tegirmonchining bolasi” hikoyalari shular jumlasidandir. Istiqlol davri o'zbek adabiyotida Kichik odam obrazining ma'naviy fazilatlarini, Katta odam obrazlarining illatlariga qarshi qo'yilgan holda ochib berilgan, hamda ushbu sifatlari ular siz-u bizga o'rnak bo'lsa arziydi.

ASOSIY QISM:

Xoh bir kichik hikoya bo'lsin, xoh katta roman barcha asarlarni tahlil qilishda, albatta, zamon ruhidan kelib chiqib yondashish kerak. Chunki qo'lingizdagi asarda o'sha davr muhiti, yutuq va kamchiliklari, insonlarning qalb kechinmalari hamda hayotiy orzulari aks ettirilgan bo'ladi. E'tibor bilan qarasangiz istiqloq davri o'zbek adabiyotida Kichik odam obrazining ma'naviy fazilatlarini, Katta odam obrazlarining illatlariga qarshi qo'yilgan holda ochib berilmoqda. Bunday hikoyalarga misol

¹ I. A. Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. T., “Ma'naviyat”, 2008. B 136

tariqasida Sobir O'narning "Tarvuz" hikoyasini keltirishimiz mumkin. Hikoyaning bosh qahramonlari qachonlardir yaqin sinfdosh, hamqishloq bo'lgan Xudoyqul va Omondavlat hisoblanadi. Muallif o'quvchiga ularni qachonlardir sinfdosh ekanligini Xudoyqul tilidan xotini Sapuvraga gapirish jarayonida quyidagicha keltirib o'tadi: "... eng yaqin sinfdoshim shu Omondavlat bo'lsa, undan ham qaytmaydi". Omondavlat ham shu sinfdoshini juda ham hurmat qilganidanmi, yoki odamgarchilikdanmi qizli bo'lganligi bilan tabriklash uchun oilaviy keladi. Do'stini hamon o'ziga yaqin ko'radi. Buni isboti sifatida do'stini kutib, uxlab qolgan Omondavlatning u bilan ko'rishishiga e'tibor beraylik: "Allamahaldan so'ng o'rtog'ining kelib turtishidan uyg'ondi. Sapchib turib quchoqlashib ko'rishga ketdi". Inson yaqinini ko'rgandagina "sapchib turishi" hamda u bilan qo'l uchida emas, balki "quchoqlashib" ko'rishishi mumkin. Demak, Xudoyqul Omondavlat uchun qadrlil inson! Lek o'tmishdagi sinfdoshlar, hatto, Omondavlat ham Xudoyqul uchun zarracha qadrlil emas. Moddiylik xususidagi suhbatdan zerikkan, insonning insoniy tuyg'ulari, bolalik xotiralari haqida do'sti bilan o'rtoqlashishni istagan Omondavlat tilidan keltirilgan jumalarga e'tibor beraylik: "Omondavlat shu dollar deganlarining basharasiniyam ko'rmadim-da, o'zi u necha so'm turadi, qayerda sotiladi, deb so'ramoqchi bo'ldi, ammo shu mavzu unga xush kelmadi. Hamma narsang bo'laturib, dodlayversang ham yaxshi emas-ku. Birdan xayoliga jo'rasi qizchali bo'lgani kelib, cho'ntak kovladi va "to'nbichar qutlug' bo'lsin, umri uzoq bo'lsin", - dedi. Yigirma uch yil avvalgi sinfdosh bo'lib yurgan maza – bemaza qilgan ishlarini eslab miriqib o'tirgisi keldi. Sinfdoshlarini ahvolidan so'zladi. Ikki oyda bir marta yig'ilib turishlari yig'ilganda uch kilo go'shtning pulidan gashtak pul yig'ishlarini aytib, sen ham o'tirishga qo'shilsang, bolalar Xudoyqul bizlarni mensimay ketdi deb yuribdi, bir minnatdan qutulasan, dedi. Xudoyqulning ensasi qotdi. Yo pulni, yo do'stlarini mensimaganday bo'ldi". Bizningcha, moddiylik jihatidan o'ziga va o'ziga o'xshaganlarga o'xshagan do'stlarni mensimadi desak maqsadga muvofiq bo'lar edi. Chunki u kabi insonlar hayotida moddiylik ustun. O'zgalar bilan bo'lgan munosabatdan ma'lum bir manfaat kutgan Xudoyqul (uyam ertan – mertan bojxonada ishlaydigan Qobilning oldiga o'tish haqidagi o'zining mas'uliyatini anglagach, ikki sherikka, aniqrog'i, mehmonlarning guliga takallufni davom ettira berdi) yaqin sinfdoshi Omondavlatning samimiy munosabatiga to'g'ri baho bera olmaydi. Katta odamning: "Bola – chaqa bilan bordi -keldi qilish durustroq bo'ladi, qalinlashish shundan boshlanadi, xotinlar ham, bolalar ham bir-birining otini aytib eslab turishi yaxshi gap",- deya tashrif buyurgan do'stiga nisbatan "katta o'ylar"ini qarang: "Omondavlatning qishloqdan qo'ng'iroq qilib indinga bola-chaqasi bilan kelishini eshitib Xudoyqulning ensasi qotdi, nechukdir miyasiga lop etib, bu ham pul so'rab keladi, bo'lmasa besh-olti yildan beri ko'rishmagan sinfdoshga balo bormidi, degan o'y urildi. Ko'ngli xijil tortib, kelmasa ham o'pkalimas edim dedi". Katta odamlarning o'zi singari o'ylari, kichik odamlar qalbidagi buyuklik oldida zarra

misoli. Balki, shuning uchundir yuksak tuyg‘ularni ko‘ra bilmaslik sababi. Axir barcha o‘z darajasidan kelib chiqib atrofga baho beradi. Hikoyada ma‘lum bir mansab, ish oldidagi burchlardan ko‘ra insoniylikni ustun deb bilgan, inson qadrini oliy qadryatga aylantirgan Omondavlat singari kichik odamlar obrazi ham bor. Ularning ma‘naviyatli dunyosi, insoniyligi quruqshagan katta odamlar obraziga zid qo‘yilgan holda ochib beriladi. Ularni dastlabki to‘qnashishiga e‘tibor bering, bolasi uyni biroz to‘zitgani uchun jahli chiqqan Xudoyqul Omondavlatga qarata: “ Jon jo‘ra oyog‘ingni ham, naskingni ham yuvib kel vannaga borib”,- degan gapi uni ko‘ngliga nechog‘lik og‘ir botmasin, bu voqeadan ham yaxshilik qidiruvchi soddadil o‘zbekni qarang: “Omondavlat o‘rtog‘ining gapi hazilmi-chinmi bilolmay, garang bo‘ldi, bir jilmayib “qo‘ysang-chi, ey, oyog‘im sasimagandir”, demoqchi bo‘ldi, qarasa, mezbonning avzoyi jiddiy, juda hijolat bo‘lib o‘rnidan qo‘zg‘aldi. Balog‘atga yetganidan beri bunaqa dashnom eshitmagani uchunmi, ko‘ngli singandek bo‘ldi. Ammo keyinroq picha g‘ashligini bosib, shaharda uylar tor, shuning uchun o‘zimga sezilmagan ter hidi uyga taralgan chiqar, begona bo‘lsam betimga aytarmidi deb o‘ylab qo‘ydi”. Muallif tomonidan bu holatga: “ Chamasi, o‘ziga shunday deb tasalli berdi”,- deya ta‘rif beriladi. Bu esa har bir voqeadan hikmat, ya‘ni yaxshilik qidiruvchi, ko‘ngli pok o‘zbekning asl ko‘rinishi emasmi? Bundan tashqari qahramonimiz Olloh berganiga shukur qiluvchi, soddadil insonlar xususiyatlarini ham o‘zida mujassam etgan obraz. Yuqorida aytib o‘tganimizdek Xudoyqul fikr-u zikri mol-dunyo orttirish bo‘lgan, tilida “pul topish ancha mushkul bo‘lib ketgani, birovga pulingni ham, molingni ham qaytib olish o‘limdan og‘irligini” aytib to‘xtamaydigan - Katta odam. Uning nazdida, u kabi mol-dunyo orttirmagan Omonqul -“kichik odam” lardan biri. Omonqul boriga shukur qilishni biladi, hatto do‘stini ham bunga da‘vat etmoqchi bo‘ladi. Harholda, u do‘stining gaplaridan so‘ng “hayron bo‘ldi, uyning har tarafi yaltirab turishi, televizor, mebellarning bahosini o‘ylagan bo‘ldi, hovli qurayotgani, qanaqadir chet el mashinasini minib yurayotganini eshitgan, miyasining bir chekkasida hammasi g‘imir-g‘imir e‘tirozlar uyg‘otib, noshukur bo‘lmaslikka da‘vat qilmoqchi bo‘ldi-yu” andisha yo‘l qo‘ymadimi, yoki birovning dilini og‘ritish, xullas, aytmadi. Bolalikdagi do‘stining uyiga Omondavlatni sog‘inch, bolalik xotiralari yetaklab kelgan edi. Endi u: “Bu kishi oldingi qadrdon sinfdoshi emas, tamom begona odamga aylanib bo‘lganini his eta boshladi, afsuslanishini-da, begonasirashini-da bilmadi. Bilgani shu bo‘ldiki, ayni kezda o‘zi ham, bola-chaqasi ham ortiqcha ekan”. Soxta tabassum, manfaatga qurilgan munosabatlar ustunlik qilgan mezbon uyiga Omondavlat singari odamlar ortiqchalik qilishi mumkin, ammo butun olam, kurrai zamin bu kabi ma‘naviyatli shaxslarga hamisha muhtoj. Muallif tili bilan aytganda ular baxtni billur qadahlardagi mayda deb bilmaydi. Ular “qishloqning to‘yida yelim va sopol piyolalarda vino ichib xursand bo‘lib yurgan” baxtni birlikda deb biluvchi shaxsdir.

TADQIQOT NATIJASI
MUHOKAMA
XULOSA

Xulosa o’rnida shuni ming afsus bilan e’tirof etishimiz mumkinki, istiqlol davri odamlari erishgan yutuqlari bilan bir qatorda “KATTALIK” kasaliga ham yo’liqmoqdalar. Azizlarim, agar, ushbu kasallik sizning ham vujudiningni kemira boshlagan bo’lsa, darrov undan halos bo’ling. Umr yo’lida baxt, asl zavq izlab chiqqan sayyoh ortiqcha yuklardan xalos bo’lmog’i lozim. Yo’qsa, u yuklarning o’zi seni baxting va hayoting lazzatidan mahrum etadi. Unutma, dunyoni tutib turgan serbargli azim chinor emas, balki uni – da hayotligini ta’minlovchi, ne’mati beminnat – tuproq!

Adabiyotlar:

1. I. A. Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. T., “Ma’naviyat”, 2008.
2. Qozoqboy Yo’ldoshev. Yoniq so’z.
3. Sobit O’nar.”Tarvuz” hikoyasi. Internet ma’lumoti. 2009, mart-aprel
4. 100 mumtoz faylasuf. Toshkent.”Yangi asr avlodi”-2013.
5. Ulug‘bek Hamdam. Ruhni uyg’otguvchi so‘z. T.”Turon zamin ziyo”-2017.